

هر جامعه‌ای دارای مجموعه‌ای از ارزش‌هاست و این ارزش‌ها از مهم‌ترین اجزای یک فرهنگ به‌شمار می‌آیند؛ زیرا از باورهای یک ملت سرچشمه می‌گیرند. در این میان، ارزش‌های اخلاقی و دینی به لحاظ تأثیر ژرفی که بر روح و روان آدمیان بر جای می‌گذارند و در سلوک فردی و اجتماعی آنها بیشتر جلوه‌گر می‌شوند، از جایگاه برجسته‌ای برخوردارند (جان‌فشان و حسینی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۶).

ارزش‌ها عقاید عمیقاً ریشه‌داری هستند که به وسیله سازوکار جامعه‌پذیری از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شوند. درونی‌کردن یا نهادینه‌سازی در فرایند جامعه‌پذیری از طریق نهاد‌های اجتماعی صورت می‌پذیرد که یکی از آنها آموزش و پرورش است (رستمی و عرفانی، ۱۳۸۹، ص ۱۶۸).

یکی از ارزش‌های اساسی جوامع اسلامی، فرهنگ ایثار و شهادت است. فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان یکی از غنی‌ترین گنجینه‌های فرهنگ اسلامی، می‌تواند پشتوانه عظیم حفظ و حراست از نظام جمهوری اسلامی ایران باشد (چراغی و اسلام‌پناه، ۱۳۸۹، ص ۱۰۲). همچنین تربیت فرزندان در پرتو فرهنگ ایثار و شهادت می‌تواند ضامن رشد و تعالی اخلاقی و معنوی آنان و بهترین و قوی‌ترین سازوکار در مقابله با تهاجم فرهنگی باشد. بنابراین، انتقال این ارزش‌ها به نسل جدید از اهمیت بسزایی برخوردار است و نخستین راه در انتقال و نهادینه‌سازی این فرهنگ، تعلیم و تربیت است (سعیدمنش و الهی، ۱۳۸۹، ص ۱۸۶).

از آن‌رو که مقوله ایثار و شهادت جزء ارزش‌های بنیادین جامعه اسلامی ایران است و انتقال چنین ارزش‌هایی همواره جزو سیاست‌های کلان فرهنگی کشور است، بدین‌روی، از نظام آموزشی کشور، به‌عنوان بزرگ‌ترین نهادی که وظیفه انتقال فرهنگ و ارزش‌ها را بر عهده دارد، انتظار می‌رود ضمن پیروی از سیاست‌های فرهنگی کشور، پیشرو در این حرکت فرهنگی نیز باشد. بنابراین، جامعه‌ای که حاکمیت جو ایثار و شهادت را بر فضای فرهنگی کشور خود مهم می‌داند باید نظام آموزشی خویش را به گونه‌ای سازمان‌دهی کند که خروجی هزینه‌ها و تلاش‌های انجام‌شده در آن، جوانان خودساخته و با هویتی باشند که به خوبی فرهنگ ایثار و شهادت را شناخته‌اند و به نیکی آماده کوشش و فداکاری در راه آن هستند و تا پای جان از آن دفاع می‌کنند (بهالگردی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۲۵۰).

از سوی دیگر، با توجه به اینکه مدرسه آینه ارزش‌های حاکم بر جامعه و به تعبیر دیگر، منعکس‌کننده ساختار ارزش‌های آن است، باید مفاهیم و ارزش‌های فرهنگی جامعه را به دانش‌آموزان

راه‌کارهای مؤثر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس از نظر دبیران دوره متوسطه شهر قم

مهدی سبحانی‌نژاد / دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد

علی مقدم‌زاده / کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی دانشگاه شاهد

حسن نجفی / دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه علامه طباطبائی

دریافت: ۱۳۹۴/۳/۲۹ - پذیرش: ۱۳۹۴/۸/۱۸

چکیده

این پژوهش، با هدف بررسی راه‌کارهای مؤثر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس از نظر دبیران دوره متوسطه شهر قم صورت پذیرفته است. روش پژوهش «توصیفی» از نوع پیمایشی و رویکرد آن نیز کاربردی است. جامعه آماری شامل دبیران دوره متوسطه شهر قم (۲۹۲۵ نفر) بوده که در سال ۱۳۹۳-۱۳۹۴ مشغول به تدریس بودند. ابزار اندازه‌گیری پرسش‌نامه محقق‌ساخته روا و پایا بوده و نتایج پژوهش با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی و استنباطی بررسی و تحلیل شد. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که: ۱. از نظر دبیران، در میان راه‌کارهای چهارگانه مؤثر بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس، راه‌کارهای آموزشی با میانگین ۴/۲۱ بیشترین، و راه‌کارهای پژوهشی با میانگین ۲ کمترین تأثیر را دارند. ۲. در بیشتر سوالات بین نظرات پاسخ‌گویان از لحاظ عوامل جمعیت‌شناسی تفاوت معناداری در سطح $p < 0/05$ ملاحظه نمی‌شود.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ ایثار و شهادت، دوره متوسطه، راه‌کارها، نهادینه‌سازی.

انتقال دهد، تا آنان بیش از پیش نسبت به حفظ آنها پایبند باشند. در این میان، جایگاه و نقش معلمان به سبب داشتن ارتباط مستقیم با دانش‌آموزان شاخص‌تر از بقیه است. آنها با رفتار و گفتار خود و نوع آموزشی که در کلاس ارائه می‌دهند، می‌توانند تحولات عظیم و شگرفی را در وجود دانش‌آموزان ایجاد کرده، الگوی مناسبی برای آنها در زمینه شکل‌گیری ارزش‌ها باشند (کمالی کارسالاری، ۱۳۸۶، ص ۵۳). این ضرورت به‌ویژه در دوره متوسطه با توجه به ویژگی‌های دانش‌آموزان این دوره بیشتر احساس می‌شود؛ زیرا در این دوره، معمولاً افراد شیفته ارزش‌های فرهنگی هستند و برای فضایل اخلاقی، همچون بزرگواری، ایثار، اخلاص، شجاعت و قهرمانی دینی بسیار اهمیت قایل می‌شوند. بنابراین، نظام آموزشی کشور باید به شکل‌گیری فرهنگ ایثار و شهادت بخصوص در برنامه درسی و آموزشی این دوره توجه خاصی داشته باشد و در زمینه گسترش فرهنگ مذکور، که جزو ارزش‌های والای جامعه اسلامی ایران است، تلاش گسترده‌ای داشته باشد (صالحی‌عمران و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۲۵۱). از این رو، با عنایت به اهمیت این مقوله، پژوهش حاضر درصدد است به بررسی راه‌کارهای مؤثر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس از نظر دبیران دوره متوسطه شهر قم در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ بپردازد.

پیشینه پژوهش

جعفری هرنادی و یزدخواستی (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل میزان توجه به مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره آموزش عمومی» به این نتایج دست یافتند: ۱. در مجموع، ۱۲۳۰ مرتبه به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه شده است. میزان آن در کتاب‌های فارسی، هدیه‌های آسمانی، تعلیمات اجتماعی و تاریخ، به ترتیب ۶۲۶، ۲۳۰، ۲۸۷ و ۸۷ مرتبه بوده است. ۲. بیشترین توجه به محور ایثار، کلاس دوم راهنمایی و کتاب فارسی این پایه و کمترین توجه به محور سایر اصطلاحات، کلاس دوم ابتدایی و کتاب‌های تاریخ اول و دوم راهنمایی شده است.

مقدم‌زاده (۱۳۹۳) در پژوهشی به «بررسی جایگاه مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در اهداف مصوب دوره متوسطه» پرداخته است. نتیجه پژوهش وی نشان داد که اهداف مصوب توجه ضعیفی از نظر کمی و کیفی به مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت داشته‌اند و به سبب نداشتن تداوم در سازمان‌دهی درونی، قادر به جهت‌دهی مطلوب محتوای برنامه‌های درسی دوره متوسطه نیستند.

شهرکی‌پور (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «بررسی محتوای کتب درسی دوره راهنمایی تحصیلی، در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت» به این نتیجه رسید که محتوای کتب درسی دوره راهنمایی، در درونی‌کردن فرهنگ ایثار و شهادت، افزایش اعتقاد دانش‌آموزان به ارزش‌های فرهنگ ایثار و شهادت، احترام به قشر ایثارگران، آشنایی دانش‌آموزان با ویژگی‌های شهدا، و تبلیغ و ترویج ارزش‌های فرهنگ ایثار و شهادت و دفاع مقدس نقش داشته است.

هاونگی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «شیوه‌های پرورش فرهنگ شهادت در نظام تعلیم و تربیت»، این راه‌کارها را پیشنهاد می‌کند: ۱. تدوین برنامه درسی مبتنی بر مؤلفه‌های فرهنگ شهادت در مقاطع گوناگون تحصیلی؛ ۲. بررسی اثرات مخرب برنامه درسی پنهان از جنبه فرهنگ ایثار و شهادت؛ ۳. چگونگی استفاده از زبان هنری در پرورش فرهنگ ایثار و شهادت؛ ۵. شناسایی فرصت‌های یادگیری مناسب از جنبه فرهنگ ایثار و شهادت.

رستمی و عرفانی (۱۳۸۹) در پژوهش خود تحت عنوان «راه‌کارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه دانشجویان دانشگاه پیام نور مرکز همدان»، ۳۸ راه‌کار مطرح می‌کنند و در پایان، اذعان می‌دارند که راه‌کارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت باید متناسب با شرایط روز و امکانات موجود و با رعایت اصل جذابیت، به‌ویژه برای جوانان و نوجوانان، بازنگری و اصلاح شوند.

سواری (۱۳۸۸) طی پژوهشی تحت عنوان «بررسی عوامل تأثیرگذار ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه» نشان داد که پخش وصیت‌نامه‌های شهدا، ساخت و پخش مجموعه‌های زندگی شهدا، بازدید از مزار شهدا، نام‌گذاری خیابان‌ها و میدان‌ها به نام شهدا و شناسایی ویژگی‌های شخصیتی شهدا از طریق انجام تحقیقات در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مؤثر است.

بهالگردی و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهش خود به نام «تأملی در میزان استفاده از ظرفیت درس زبان و ادبیات فارسی (دوره متوسطه) در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت» برای فرهنگ ایثار و شهادت، چهار وجه ادبیات عاشورایی، ادبیات دفاع مقدس، ادبیات پایداری سایر کشورها، و ادبیات انقلاب اسلامی لحاظ کردند. بر اساس یافته‌های این پژوهش، از توان بالقوه عظیم درس زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه در انتقال فرهنگ ایثار و شهادت تا حد زیادی غفلت شده است.

رعنائی‌پور (۱۳۸۵) در پژوهش خود، تحت عنوان «پاسداری از فرهنگ ایثار و شهادت در حوزه آموزش و پرورش»، نقص در کتاب‌های درسی، ضعف در فضای فیزیکی مدارس، و بی‌توجهی کادر آموزشی را به‌عنوان مهم‌ترین عوامل تضعیف‌کننده فرهنگ ایثار و شهادت معرفی می‌کند.

قدرتی (۱۳۸۵) در مقاله خود تحت عنوان «راه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در میان جوانان»، چاپ خاطرات، پخش فیلم‌های مستند از عظمت رزمندگان اسلام و استفاده از تمام ظرفیت‌های هنری، ادبی و رسانه‌ای کشور را از مهم‌ترین ابزارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در میان جوانان برمی‌شمارد.

حسن‌زاده (۱۳۸۲) در پژوهشی با عنوان «نقش و کارکرد نهادهای آموزشی در انتقال ارزش‌های اجتماعی- فرهنگی» به این نتیجه رسید که نهادهای آموزشی هر کشور در انتقال ارزش‌ها، سنت‌ها و هنجارهای اجتماعی نقش مهمی دارند و منعکس‌کننده ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی- اجتماعی آن جامعه محسوب می‌شوند.

عشق‌ی مطلق (۱۳۸۰) در پایان‌نامه خود تحت عنوان «عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ شهادت» می‌نویسد: راه‌های ترویج فرهنگ شهادت عبارتند از: ۱. الگوسازی مناسب فرهنگ شهادت؛ ۲. ترویج غیررسمی فرهنگ شهادت به جای شکل رسمی و حکومتی آن؛ ۳. بیان واقعیت؛ ۴. موزه شهدا؛ ۵. ارائه شیوه‌های بدیع و نوآوری در وسایل ارتباط جمعی.

یافته‌های تیسدل (۲۰۰۳)، آیزنر (۲۰۰۲) و ژیرو (۱۹۹۲) بر این نکته اشاره دارد که یکی از اهداف مهم مدارس تدوین برنامه درسی در جهت پرورش باورها، نگرش‌ها و رفتارهای ارزشی و فرهنگی ملت‌هاست. همچنین پژوهش‌های افراد دیگری نیز مانند میدگلی و اندرمان (۲۰۰۳)، نیمی و جون (۱۹۹۳) و ریبا (۱۹۹۷) نشان داده که آموزش ارزش‌ها از طریق نظام آموزشی بسیار مؤثر است؛ زیرا می‌تواند نسل نو را قادر سازد تا جامعه‌ای بهتر و مطلوب‌تر ایجاد کند.

سوالات پژوهش

۱. از نظر دبیران دوره متوسطه، راه‌کارهای آموزشی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به چه میزان مؤثرند؟
۲. از نظر دبیران دوره متوسطه، راه‌کارهای پژوهشی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به چه میزان مؤثرند؟
۳. از نظر دبیران دوره متوسطه، راه‌کارهای فرهنگی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به چه میزان مؤثرند؟
۴. از نظر دبیران دوره متوسطه، راه‌کارهای هنری نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به چه میزان مؤثرند؟

۵. رتبه‌بندی میزان تأثیر هریک از راه‌کارهای مزبور بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس بر اساس نظرات دبیران دوره متوسطه چگونه است؟

۶. آیا بین نظرات دبیران دوره متوسطه در خصوص میزان تأثیر هریک از راه‌کارهای مزبور بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس از نظر عوامل جمعیت‌شناسی (جنسیت، سابقه تدریس، رشته تحصیلی، سطح تحصیلات و ناحیه آموزشی) تفاوت معناداری وجود دارد؟

روش پژوهش

پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی و حسب شیوه گردآوری داده، از جمله پژوهش‌های «توصیفی» از نوع «پیمایشی» است.

جامعه پژوهش شامل دبیران دوره متوسطه شهر قم (۲۹۲۵ نفر) بود که در سال ۱۳۹۳-۱۳۹۴ مشغول به تدریس بودند. به کمک فرمول کوکران ۳۴۰ تن از آنها به‌عنوان حجم نمونه برآورد و با روش «طبقه‌ای تصادفی» از بین نواحی چهارگانه انتخاب شدند.

ابزار اندازه‌گیری پرسش‌نامه محقق‌ساخته بوده که شامل ۴ حوزه (آموزشی، پژوهشی، فرهنگی، هنری) و ۳۲ گویه است. به‌منظور حصول اطمینان از روایی، از روش «روایی صوری- محتوایی» و نظر متخصصان استفاده شده است. پایایی پرسش‌نامه نیز پس از اجرای مقدماتی، از طریق فن آماری «آلفای کرونباخ» ۰/۸۷ محاسبه گردید که نشان‌دهنده استاندارد بودن آن است.

اطلاعات جمع‌آوری‌شده با استفاده از آماره‌های توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار) و استنباطی (آزمون T تک‌نمونه‌ای، آزمون T گروه‌های مستقل، آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه) در محیط نرم‌افزار Spss نسخه ۲۰ تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌های پژوهش

۱. از نظر دبیران دوره متوسطه، راه‌کارهای آموزشی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به چه میزان مؤثرند؟

به منظور دستیابی به پاسخ این سؤال، ۹ گویه در پرسش‌نامه قرار گرفت و تجزیه و تحلیل انجام شد و در قالب شاخص‌های آماری توصیفی و نیز نتایج تحلیل‌های آماری استنباطی، طی جداول ذیل ارائه گردید:

الف. تحلیل توصیفی

جدول ۱. توزیع فراوانی و درصد و میانگین گویه‌های مربوط به راه‌کارهای آموزشی

میانگین	خیلی زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	گویه‌های راه‌کارهای آموزشی	
					فراوانی	درصد
۴/۵۷	۲۳۲	۸۰	۲۰	۵	۳	۱. طرح مفاهیم، مصادیق، تصاویر و مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در محتوای کتاب‌های درسی
	۶۸/۲	۲۳/۵	۵/۹	۱/۵	۰/۹	درصد
۴/۳۱	۱۹۲	۹۶	۲۸	۱۴	۱۰	۲. یاد کردن از اسوه‌های ایثار و شهادت در حین تدریس متناسب با محتوای درسی کلاس
	۵۶/۵	۲۸/۲	۸/۲	۴/۱	۲/۹	درصد
۴/۲۸	۱۸۳	۱۰۰	۳۴	۱۵	۸	۳. ملاحظه فعالیت‌های عملی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت و ارائه آن در کلاس طی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی
	۵۳/۸	۲۹/۴	۱۰	۴/۴	۲/۴	درصد
۴/۱۰	۱۵۹	۹۱	۶۳	۲۰	۷	۴. انتقال تجربیات و خاطرات دانش‌آموزان خانواده‌های شاهد و ایثارگر به‌عنوان الگو برای سایر دانش‌آموزان
	۴۶/۸	۲۶/۸	۱۸/۵	۵/۹	۲/۱	درصد
۳/۹۶	۱۵۸	۷۳	۶۳	۲۹	۱۷	۵. آشناسازی دانش‌آموزان با پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی مرتبط با موضوع ایثار و شهادت
	۴۶/۵	۲۱/۵	۱۸/۵	۸/۵	۵	درصد
۴/۱۹	۱۹۰	۶۷	۵۷	۱۱	۱۵	۶. افزایش توانایی علمی دبیران برای پاسخ‌گویی به سؤال‌های دانش‌آموزان در حیطه ایثار و شهادت
	۵۵/۹	۱۹/۷	۱۶/۸	۳/۲	۴/۴	درصد
۴/۱۴	۱۸۶	۵۱	۷۷	۱۶	۱۰	۷. تأکید مدارس بر پرورش تفکر تحلیلی دانش‌آموزان برای درک و پذیرش فرهنگ ایثار و شهادت
	۵۴/۷	۱۵	۲۲/۶	۴/۷	۲/۹	درصد
۳/۹۱	۱۰۰	۱۵۰	۵۸	۲۲	۱۰	۸. راهنمایی و هدایت دانش‌آموزان برای انتخاب دوستان پایبند به ارزش‌های فرهنگ ایثار و شهادت
	۲۹/۴	۴۴/۱	۱۷/۱	۶/۵	۲/۹	درصد
۴/۴۱	۱۹۹	۱۰۵	۱۷	۱۳	۶	۹. نقش الگویی دبیران و پابوران اجرایی مدرسه و تطابق گفتار و کردار آنها با فرهنگ ایثار و شهادت
	۵۸/۵	۳۰/۹	۵	۳/۸	۱/۸	درصد
۴/۲۱	۱۷۸	۹۰	۴۶	۱۶	۱۰	میانگین فراوانی
	۵۲/۴	۲۶/۵	۱۳/۵	۴/۷	۲/۹	میانگین درصد

طبق جدول ۱ بیشترین میانگین (۴/۵۷) مربوط به گویه ۱ (طرح مفاهیم، مصادیق، تصاویر و مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در محتوای کتاب‌های درسی) و کمترین میانگین (۳/۹۱) مربوط به گویه ۸ (راهنمایی و هدایت دانش‌آموزان برای انتخاب دوستان پایبند به ارزش‌های فرهنگ ایثار و شهادت) است. ۷/۶ درصد پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای آموزشی به میزان «کم» و «خیلی کم» مؤثرند. ۱۳/۵ درصد پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای آموزشی به میزان «متوسط» مؤثرند. ۷۸/۹ درصد پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای آموزشی به میزان «زیاد» و «خیلی زیاد» مؤثرند.

میانگین وزنی ۴/۲۱ از ۵ نشان می‌دهد: پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای آموزشی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان «زیاد» مؤثرند.

ب. تحلیل استنباطی

نظر به اینکه متعادل بودن توزیع نمرات به کمک آزمون «کالموگرف - اسمیرنف» تأیید گردید، از آزمون‌های «پارامتریک» و در اینجا از آزمون «t تک‌نمونه‌ای» استفاده گردید.

جدول ۲. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای، مقایسه میانگین با میانگین فرضی (m=۳)

میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری
۳	۴/۲۱	۰/۳۰۴	۷۳/۳۳۶	۳۳۹	<۰/۰۰۰۵

نتایج جدول نشان می‌دهد که بر اساس تحلیل استنباطی، مقدار سطح معناداری برابر <۰/۰۰۰۵ است و چون این مقدار کوچک‌تر از ۰/۰۱ است، از این رو، تفاوت مشاهده‌شده از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. به عبارت بهتر، پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای آموزشی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان بیش از متوسط (زیاد) مؤثرند.

۲. از نظر دبیران دوره متوسطه، راه‌کارهای پژوهشی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به چه میزان مؤثرند؟

به منظور دستیابی به پاسخ این سؤال، ۷ گویه در پرسش‌نامه قرار گرفت و تجزیه و تحلیل انجام‌شده در قالب شاخص‌های آماری توصیفی و نیز نتایج تحلیل‌های آماری استنباطی طی جداول ذیل ارائه گردید:

الف. تحلیل توصیفی

جدول ۳. توزیع فراوانی و درصد و میانگین گویه های مربوط به راه کارهای پژوهشی

گویه های راه کارهای پژوهشی		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
۱۰. برگزاری مسابقات علمی - پژوهشی در قالب فراخوان آثار در ابعاد گوناگون فرهنگ ایثار و شهادت	فراوانی	۱۶۹	۷۵	۸۹	۵	۲	۱/۸۱
	درصد	۴۹/۷	۲۲/۱	۳۶/۲	۱/۵	۰/۶	
۱۱. فراهم سازی امکان تهیه و توزیع نشریه با محوریت فرهنگ ایثار و شهادت توسط دانش آموزان مدرسه	فراوانی	۸۵	۱۵۷	۶۸	۱۲	۱۸	۲/۱۸
	درصد	۲۵	۴۶/۲	۲۰	۳/۵	۵/۳	
۱۲. تشکیل جلسات پرسش و پاسخ برای زمینه سازی پژوهش در حوزه عوامل و موانع گرایش به فرهنگ ایثار و شهادت	فراوانی	۱۱۷	۹۲	۱۱۴	۹	۸	۲/۱۱
	درصد	۳۴/۴	۲۷/۱	۳۳/۵	۲/۶	۲/۴	
۱۳. غنی سازی منابع فرهنگ ایثار و شهادت در کتابخانه های مدارس به منظور تسهیل پژوهش های دانش آموزی	فراوانی	۹۱	۱۰۹	۱۱۴	۱۷	۹	۲/۲۵
	درصد	۲۶/۸	۳۲/۱	۳۳/۵	۵	۲/۶	
۱۴. گروه بندی دانش آموزان توسط دبیران و واگذاری طرح های تحقیقاتی کلاسی در زمینه ایثار و شهادت به آنها	فراوانی	۹۴	۱۰۳	۱۲۵	۱۲	۶	۲/۲۱
	درصد	۲۲/۶	۳۰/۳	۳۶/۸	۳/۵	۱/۸	
۱۵. بازدید از کتابخانه های تخصصی ایثار و شهادت و دفاع مقدس با هدف ترغیب دانش آموزان به پژوهش در این حوزه	فراوانی	۱۶۱	۹۸	۷۳	۵	۳	۱/۸۰
	درصد	۴۷/۴	۲۸/۸	۲۱/۵	۱/۵	۰/۹	
۱۶. ارتباط مدارس با پژوهشگران حوزه ایثار و شهادت به منظور راهنمایی و هدایت تحقیقات دانش آموزی در این زمینه	فراوانی	۱۹۳	۹۷	۳۹	۸	۳	۱/۶۲
	درصد	۵۶/۸	۲۸/۵	۱۱/۵	۲/۴	۰/۹	
مجموع	میانگین فراوانی	۱۳۰	۱۰۴	۸۹	۱۰	۷	۲/۰۰
	میانگین درصد	۳۸/۲	۳۰/۶	۳۶/۲	۲/۹	۲/۱	

طبق جدول ۳ بیشترین میانگین (۲/۲۵) مربوط به گویه ۱۳ (غنی سازی منابع فرهنگ ایثار و شهادت در کتابخانه های مدارس به منظور تسهیل پژوهش های دانش آموزی) و کمترین میانگین (۱/۶۲) مربوط به گویه ۱۶ (ارتباط مدارس با پژوهشگران حوزه ایثار و شهادت به منظور راهنمایی و هدایت تحقیقات دانش آموزی در این زمینه) است. ۶۸/۸ درصد پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای پژوهشی به میزان «کم» و «خیلی کم» مؤثرند. ۲۶/۲ درصد پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای پژوهشی به میزان «متوسط» مؤثرند. ۵/۰ درصد پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای پژوهشی به میزان «زیاد» و «خیلی زیاد» مؤثرند.

میانگین وزنی ۲/۰۰ از ۵ نشان می دهد: پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای پژوهشی نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان «کم» مؤثرند.

ب. تحلیل استنباطی

نظر به اینکه متعادل بودن توزیع نمرات به کمک آزمون «کالموگرف - اسمیرنف» تأیید گردید، از آزمون های «پارامتریک» و در اینجا، از آزمون «t تک نمونه ای» استفاده شد.

جدول ۴. نتایج آزمون t تک نمونه ای، مقایسه میانگین با میانگین فرضی (m=۳)

میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری
۳	۲/۰۰	۰/۳۵۶	-۵۱/۹۰۸	۳۳۹	<۰/۰۰۰۵

نتایج جدول نشان می دهد که بر اساس تحلیل استنباطی، مقدار سطح معناداری برابر ۰/۰۰۰۵ است و چون این مقدار کوچکتر از ۰/۰۱ است، تفاوت مشاهده شده از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. به عبارت بهتر، پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای پژوهشی نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان کمتر از متوسط (کم) مؤثرند.

۳. از نظر دبیران دوره متوسطه، راه کارهای فرهنگی نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به چه میزان مؤثرند؟

به منظور دستیابی به پاسخ این سؤال، ۹ گویه در پرسش نامه قرار گرفت و تجزیه و تحلیل انجام شده در قالب شاخص های آماری توصیفی و نیز نتایج تحلیل های آماری استنباطی طی جداول ذیل ارائه گردید:

الف. تحلیل توصیفی

جدول ۵. توزیع فراوانی و درصد و میانگین گویه های مربوط به راه کارهای فرهنگی

گویه های راه کارهای فرهنگی		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
۱۷. نام گذاری کلاس، نمازخانه، آزمایشگاه و کارگاه مدارس به نام شهدا و ایثارگران	فراوانی	۴	۱۷	۸۱	۱۲۷	۱۱۱	۳/۹۵
	درصد	۱/۲	۵	۲۳/۸	۳۷/۴	۳۲/۶	
۱۸. تجلیل و تکریم از دبیران و دانش آموزان ترویج دهنده فرهنگ ایثار و شهادت به عنوان الگو	فراوانی	۲۹	۵۲	۸۳	۸۹	۸۷	۳/۴۵
	درصد	۸/۵	۱۵/۳	۲۴/۴	۲۶/۲	۲۵/۶	
۱۹. برگزاری مسابقات ورزشی همراه با برنامه های نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت	فراوانی	۲۱	۱۸	۷۹	۱۳۲	۹۰	۳/۷۴
	درصد	۶/۲	۵/۳	۲۳/۲	۳۸/۸	۲۶/۵	
۲۰. اجرای طرح فرهنگی «یک هفته - یک شهید» در زمینه معرفی شهدا به دانش آموزان	فراوانی	۴	۳۵	۸۱	۹۴	۱۲۶	۳/۸۹
	درصد	۱/۲	۱۰/۳	۲۳/۸	۲۷/۶	۳۷/۱	

نتایج جدول نشان می دهد که بر اساس تحلیل استنباطی، مقدار سطح معناداری برابر $0/0005 <$ است و چون این مقدار کوچک تر از $0/01$ است، تفاوت مشاهده شده از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. به عبارت بهتر، پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای فرهنگی نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان بیش از متوسط (زیاد) مؤثرند.

۴. از نظر دبیران دوره متوسطه، راه کارهای هنری نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به چه میزان مؤثرند؟

به منظور دستیابی به پاسخ این سؤال، ۷ گویه در پرسش نامه قرار گرفت و تجزیه و تحلیل انجام شده در قالب شاخص های آماری توصیفی و نیز نتایج تحلیل های آماری استنباطی طی جداول ذیل ارائه گردید:

الف. تحلیل توصیفی

جدول ۷. توزیع فراوانی و درصد و میانگین گویه های مربوط به راه کارهای هنری

گویه های راه کارهای هنری		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
۲۸۶	۲۶. فضا سازی هنرمندانه محیط مدارس با آیات، روایات، تصاویر و کلام بزرگان درباره فرهنگ ایثار و شهادت	۵۷	۶۸	۱۱۵	۶۷	۳۳	۲۸۶
	درصد	۱۶/۸	۲۰	۳۳/۸	۱۹/۷	۹/۷	
۲۷۱	۲۷. تشکیل گروه سرود و نمایش دانش آموزی با محوریت ایثار و شهادت و اجرای آن در مدرسه	۶۹	۸۴	۹۲	۶۷	۲۸	۲۷۱
	درصد	۲۰/۳	۲۴/۷	۲۷/۱	۱۹/۷	۸/۲	
۲۷۲	۲۸. برگزاری مسابقات هنری و ترغیب دانش آموزان به خلق آثار هنری مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت	۷۱	۶۹	۱۰۸	۶۹	۲۳	۲۷۲
	درصد	۲۰/۹	۲۰/۳	۳۱/۸	۲۰/۳	۶/۸	
۲۶۶	۲۹. بهره گیری از رسانه های صوتی و تصویری (فیلم، مستند، موسیقی و...) با مضامین ایثار و شهادت در مدارس	۸۲	۷۵	۱۱۰	۲۴	۴۹	۲۶۶
	درصد	۲۴/۱	۲۲/۱	۳۲/۴	۷/۱	۱۴/۴	
۲۰۵۹	۳۰. بازدید از نمایشگاه های هنری فرهنگ ایثار و شهادت با هدف افزایش ذوق هنری دانش آموزان در این حوزه	۷۵	۹۱	۹۹	۵۰	۲۵	۲۰۵۹
	درصد	۲۲/۱	۲۶/۸	۲۹/۱	۱۴/۷	۷/۴	
۲۳۶	۳۱. دعوت از هنرمندان عرصه ایثار و شهادت و به نمایش گذاشتن آثار هنری آنها در مدرسه	۹۷	۸۳	۱۱۷	۲۷	۱۶	۲۳۶
	درصد	۲۸/۵	۲۴/۴	۳۴/۴	۷/۹	۴/۷	
۲/۴۹	۳۲. تلاش مدارس بر انتقال هنرمندانه و آمیخته با ذوق زندگی، خاطرات و وصایای شهدا و ایثارگران به دانش آموزان	۸۱	۹۴	۹۸	۵۰	۱۷	۲/۴۹
	درصد	۲۳/۸	۲۷/۶	۲۸/۸	۱۴/۷	۵	
۲/۶۳	مجموع	۷۶	۸۰	۱۰۶	۵۱	۲۷	۲/۶۳
	درصد	۲۲/۴	۲۳/۵	۳۱/۲	۱۵/۰	۷/۹	

گویه های راه کارهای فرهنگی		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
۳/۴۴	۲۱. نواختن زنگ ایثار و شهادت در مدارس توسط خانواده شهدا و ایثارگران در مناسبت های ویژه	۳۱	۴۰	۹۱	۱۰۳	۷۵	۳/۴۴
	درصد	۹/۱	۱۱/۸	۳۶/۸	۳۰/۳	۲۲/۱	
۳/۷۰	۲۲. برگزاری مستمر زیارت مزار شهدا و اردوهای «راهیان نور» با برنامه ریزی مدون و جامع	۲۸	۳۷	۷۲	۷۴	۱۲۹	۳/۷۰
	درصد	۸/۲	۱۰/۹	۲۱/۲	۲۱/۸	۳۷/۹	
۳/۵۲	۲۳. برگزاری یادواره ها و جشنواره های فرهنگی با حضور خانواده معظم شهدا و ایثارگران	۲۷	۴۲	۸۶	۹۷	۸۸	۳/۵۲
	درصد	۷/۹	۱۲/۴	۲۵/۳	۲۸/۵	۲۵/۹	
۳/۳۷	۲۴. دیدار با جانبازان و ایثارگران و فرماندهان دفاع مقدس به عنوان نمادهای فرهنگ ایثار و شهادت	۲۰	۷۲	۸۲	۹۳	۷۳	۳/۳۷
	درصد	۵/۹	۲۱/۲	۲۴/۱	۲۷/۴	۲۱/۵	
۳/۷۹	۲۵. برپایی مراسم (جشن تکلیف، جشن فارغ التحصیلی و...) در یادمان های شهدا و ایثارگران	۹	۲۳	۹۵	۱۱۶	۹۷	۳/۷۹
	درصد	۲/۶	۶/۸	۲۷/۹	۳۴/۱	۲۸/۵	
۳/۶۵	مجموع	۱۹	۳۷	۸۳	۱۰۳	۹۸	۳/۶۵
	درصد	۵/۶	۱۰/۹	۲۴/۴	۳۰/۳	۲۸/۸	

طبق جدول ۵ بیشترین میانگین (۳/۹۵) مربوط به گویه ۱۷ (نام گذاری کلاس، نمازخانه، آزمایشگاه و کارگاه مدارس به نام شهدا و ایثارگران) و کمترین میانگین (۳/۳۷) مربوط به گویه ۲۴ (دیدار با جانبازان و ایثارگران و فرماندهان دفاع مقدس به عنوان نمادهای فرهنگ ایثار و شهادت) است. ۱۶/۵ درصد پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای فرهنگی به میزان «کم» و «خیلی کم» مؤثرند. ۲۴/۴ درصد پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای فرهنگی به میزان «متوسط» مؤثرند. ۵۹/۱ درصد پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای فرهنگی به میزان «زیاد» و «خیلی زیاد» مؤثرند. میانگین وزنی ۳/۶۵ از ۵ نشان می دهد: پاسخ گویان معتقدند: راه کارهای فرهنگی نهادینه سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان زیاد مؤثرند.

ب. تحلیل استنباطی

نظر به اینکه متعادل بودن توزیع نمرات به کمک آزمون «کالموگرف - اسمیرنوف» تأیید گردید، از آزمون های «پارامتریک» و در اینجا از آزمون «t تک نمونه ای» استفاده شد.

جدول ۶. نتایج آزمون t تک نمونه ای، مقایسه میانگین با میانگین فرضی (m=۳)

میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری
۳	۳/۶۵	۰/۳۶۸	۳۲/۶۳۰	۳۳۹	<0/0005

طبق جدول ۷ بیشترین میانگین (۲/۸۶) مربوط به گویه ۲۶ (فضاسازی هنرمندانه محیط مدارس با آیات، روایات، تصاویر و کلام بزرگان درباره فرهنگ ایثار و شهادت) و کمترین میانگین (۲/۳۳۶) مربوط به گویه ۳۱ (دعوت از هنرمندان عرصه ایثار و شهادت و به نمایش گذاشتن آثار هنری آنها در مدرسه) است. ۴۵/۹ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای هنری به میزان «کم» و «خیلی کم» مؤثرند. ۳۱/۲ درصد پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای هنری به میزان «متوسط» مؤثرند. ۲۲/۹ درصد پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای هنری به میزان «زیاد» و «خیلی زیاد» مؤثرند.

میانگین وزنی ۲/۶۳ از ۵ نشان می‌دهد، پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای هنری نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان «متوسط» مؤثرند.

ب. تحلیل استنباطی

نظر به اینکه متعادل بودن توزیع نمرات به کمک آزمون «کالموگرف - اسمیرنف» تأیید گردید، از آزمون‌های «پارامتریک» و در اینجا از آزمون «t تک‌نمونه‌ای» استفاده شد.

جدول ۸ نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای، مقایسه میانگین با میانگین فرضی (m=۳)

میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری
۳	۲/۶۳	۰/۴۴۴	-۱۵/۵۵۷	۳۳۹	<۰/۰۰۰۵

نتایج جدول نشان می‌دهد که بر اساس تحلیل استنباطی مقدار سطح معناداری برابر ۰/۰۰۰۵ < است و چون این مقدار کوچک‌تر از ۰/۰۱ است، تفاوت مشاهده‌شده از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. به عبارت بهتر، پاسخ‌گویان معتقدند: راه‌کارهای هنری نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان کمتر از متوسط مؤثرند.

۵. رتبه‌بندی میزان تأثیر هریک از راه‌کارهای مزبور بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس بر اساس نظرات دبیران دوره متوسطه چگونه است؟

جدول ۹. رتبه‌بندی میانگین میزان تأثیر راه‌کارهای چهارگانه بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس

رتبه	راه‌کارهای مؤثر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت	میانگین وزنی	میانگین رتبه
۱	راه‌کارهای آموزشی	۴/۲۱	۳/۸۹
۲	راه‌کارهای فرهنگی	۳/۶۵	۳/۰۶
۳	راه‌کارهای هنری	۲/۶۳	۱/۹۱
۴	راه‌کارهای پژوهشی	۲/۰۰	۱/۱۴

طبق جدول ۹ هر قدر میانگین رتبه‌ها بزرگ‌تر باشد، آن راه‌کار مؤثرتر بوده و از این رو، «راه‌کار آموزشی» دارای بالاترین رتبه (تأثیر) و «راه‌کار پژوهشی» دارای کمترین رتبه (تأثیر) است.

۶. آیا بین نظرات دبیران دوره متوسطه در خصوص میزان تأثیر هریک از راه‌کارهای مزبور بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس از نظر عوامل جمعیت‌شناسی (جنسیت، سابقه تدریس، رشته تحصیلی، سطح تحصیلات و ناحیه آموزشی) تفاوت معناداری وجود دارد؟

نتایج آزمون‌های «t مستقل» و «تحلیل واریانس یک‌راهه» نشان می‌دهد: بین نظرات پاسخ‌گویان از لحاظ جنسیت (در خصوص راه‌کارهای آموزشی و فرهنگی) تفاوت معناداری ملاحظه می‌شود. اما اختلاف مشاهده‌شده بین میانگین پاسخ‌گویان با عواملی همچون سابقه تدریس، رشته تحصیلی و ناحیه آموزشی، معنادار نیست؛ زیرا مقدار سطح معناداری (ارزش یا مقدار p) بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به حاکمیت رویکرد دینی بر نظام آموزشی کشور ما و اینکه ایجاد و رشد ویژگی‌ها، سجایا و رفتارهای دینی، معنوی و اخلاقی در دانش‌آموزان همواره یکی از مهم‌ترین اولویت‌ها و جهت‌گیری‌های دوره‌های تحصیلی است، تعیین اینکه عملاً در قالب برنامه‌های موجود مدارس تا چه حد به آموزش فرهنگ ایثار و شهادت در ابعاد و اشکال گوناگون آن می‌توان توجه کرد، از ضرورت زیادی برخوردار است. در این مقاله، ضمن توجه به نقش مدارس در نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت، میزان تأثیر هریک

از راه‌کارهای چهارگانه آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و هنری از منظر دبیران دوره متوسطه شهر قم بررسی و تحلیل شد، و تبیین گردید که پرورش آنها زمینه‌های روانی را برای عملیاتی ساختن فرهنگ ایثار و شهادت در ابعاد و سطوح گوناگون زندگی فراهم می‌سازد. توجه به راه‌کارهای تبیین‌شده به صورت پیوسته و زنجیره‌ای شکل، می‌تواند در شخصیت دانش‌آموزان مؤثر افتد و پیامدهایی را در ابعاد عاطفی، اجتماعی و معنوی سبک زندگی برای آنان پدید آورد. نتایج حاصل از بررسی سؤال‌های پژوهش نشان داد:

۱. راه‌کارهای آموزشی با میانگین (۴/۲۱ از ۵) بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان زیاد مؤثرند. این یافته از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد نیز معنادار است. راه‌کارهای احصاشده بر حسب نمرات کسب‌شده به این ترتیب قرار می‌گیرند: «طرح مفاهیم، مصادیق، تصاویر و مؤلفه‌های مربوط به فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی»؛ «نقش‌الگویی دبیران و پایوران اجرایی مدرسه و تطابق گفتار و کردار آنها با فرهنگ ایثار و شهادت»؛ «یاد کردن از افراد مشهور در حوزه ایثار و شهادت در حین تدریس متناسب با محتوای درسی کلاس»؛ «ملاحظه فعالیت‌های عملی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت و ارائه آن در کلاس طی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی»؛ «افزایش توانایی علمی دبیران برای پاسخ‌گویی به سؤال‌های دانش‌آموزان درباره ایثار و شهادت»؛ «تأکید مدارس بر

پروورش تفکر تحلیلی دانش‌آموزان برای درک و پذیرش فرهنگ ایثار و شهادت؛ «انتقال تجربیات و خاطرات دانش‌آموزان از مباحث مرتبط با ایثار و شهادت به‌عنوان الگو برای سایر دانش‌آموزان»؛ «آشناسازی دانش‌آموزان با پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی مرتبط با موضوع ایثار و شهادت»؛ «راهنمایی و هدایت دانش‌آموزان برای انتخاب دوستان پایبند به فرهنگ ایثار و شهادت» قرار می‌گیرند. ماهیت پژوهش به‌گونه‌ای است که بررسی همخوانی نتایج پژوهش با پژوهش‌های قبلی را امکان‌پذیر نمی‌سازد.

۲. راه‌کارهای فرهنگی با میانگین (۳/۶۵ از ۵) بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان زیاد مؤثرند. این یافته از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد نیز معنادار است. راه‌کارهای احصاشده بر حسب نمرات کسب‌شده به این ترتیب قرار می‌گیرند: «نام‌گذاری کلاس، نمازخانه، آزمایشگاه و کارگاه مدارس به نام شهدا و ایثارگران»؛ «اجرای طرح فرهنگی «یک هفته - یک شهید» در زمینه معرفی شهدا به دانش‌آموزان»؛ «برپایی مراسم (جشن تکلیف، جشن فارغ‌التحصیلی و ...) در یادمان‌های شهدا و ایثارگران»؛ «برگزاری مسابقات ورزشی همراه با برنامه‌های نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت»؛ «برگزاری مستمر زیارت مزار شهدا و اردوهای «راهیان نور» با برنامه‌ریزی مدون و جامع»؛ «برگزاری یادواره‌ها و جشنواره‌های فرهنگی با حضور خانواده معظم شهدا و ایثارگران»؛ «نام‌گذاری کلاس، نمازخانه، آزمایشگاه و کارگاه مدارس به نام امام زمان (عج) و یا اسامی مرتبط با ایثار و شهادت»؛ «تجلیل و تکریم از دبیران و دانش‌آموزان ترویج‌دهنده فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان الگو»؛ «نواختن زنگ ایثار و شهادت در مدارس توسط خانواده شهدا و ایثارگران در مناسبت‌های ویژه»؛ «دیدار با جانبازان و ایثارگران و فرماندهان دفاع مقدس به‌عنوان نمادهای فرهنگ ایثار و شهادت». ماهیت پژوهش به‌گونه‌ای است که بررسی همخوانی نتایج پژوهش با پژوهش‌های قبلی را امکان‌پذیر نمی‌سازد.

۳. راه‌کارهای هنری با میانگین (۲/۶۳ از ۵) بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان متوسط مؤثرند. این یافته از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد نیز معنادار است. راه‌کارهای احصاشده بر حسب نمرات کسب‌شده به این ترتیب قرار می‌گیرند: «فضاسازی هنرمندانه محیط مدارس با آیات، روایات، تصاویر و کلام بزرگان درباره فرهنگ ایثار و شهادت»؛ «برگزاری مسابقات هنری و ترغیب دانش‌آموزان به خلق آثار هنری مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت»؛ «تشکیل گروه سرود و نمایش دانش‌آموزی با محوریت ایثار و شهادت و اجرای آن در مدرسه»؛ «بهره‌گیری از رسانه‌های صوتی و تصویری (فیلم، مستند، موسیقی و...) با مضامین ایثار و شهادت در مدارس»؛ «بازدید از نمایشگاه‌های هنری فرهنگ ایثار و شهادت با هدف افزایش ذوق هنری دانش‌آموزان در این حوزه»؛ «تلاش مدارس بر انتقال هنرمندانه و آمیخته با ذوق زندگی، خاطرات و وصایای شهدا و ایثارگران به دانش‌آموزان»؛ «دعوت از

هنرمندان عرصه ایثار و شهادت و به نمایش گذاشتن آثار هنری آنها در مدرسه». ماهیت پژوهش به‌گونه‌ای است که بررسی همخوانی نتایج پژوهش با پژوهش‌های قبلی را امکان‌پذیر نمی‌سازد.

۴. راه‌کارهای پژوهشی با میانگین (۲ از ۵) بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس به میزان کم مؤثرند. این یافته از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد نیز معنادار است. راه‌کارهای احصاشده بر حسب نمرات کسب‌شده به این ترتیب قرار می‌گیرند: «غنی‌سازی منابع فرهنگ ایثار و شهادت در کتابخانه مدارس به منظور تسهیل پژوهش‌های دانش‌آموزی»؛ «گروه‌بندی دانش‌آموزان توسط دبیران و واگذاری طرح‌های تحقیقاتی کلاسی در زمینه ایثار و شهادت به آنها»؛ «فراهم‌سازی امکان تهیه و توزیع نشریه با محوریت فرهنگ ایثار و شهادت توسط دانش‌آموزان مدرسه»؛ «تشکیل جلسات پرسش و پاسخ برای زمینه‌سازی پژوهش در حوزه عوامل و موانع گرایش به فرهنگ ایثار و شهادت»؛ «برگزاری مسابقات علمی - پژوهشی در قالب فراخوان آثار در ابعاد گوناگون فرهنگ ایثار و شهادت»؛ «بازدید از کتابخانه‌های تخصصی ایثار و شهادت و دفاع مقدس با هدف ترغیب دانش‌آموزان به پژوهش در این حوزه»؛ «ارتباط مدارس با پژوهشگران حوزه ایثار و شهادت برای راهنمایی و هدایت تحقیقات دانش‌آموزی در این زمینه». ماهیت پژوهش به‌گونه‌ای است که بررسی همخوانی نتایج پژوهش با پژوهش‌های قبلی را امکان‌پذیر نمی‌سازد.

۵. رتبه‌بندی میزان تأثیر هر یک از راه‌کارهای آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و هنری بر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس، نشان داد که رتبه‌بندی از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار بوده و همچنین «راه‌کارهای آموزشی» دارای بالاترین رتبه (تأثیر)، سپس «راه‌کارهای فرهنگی» و بعد «راه‌کارهای هنری» و سرانجام «راه‌کارهای پژوهشی» دارای کمترین رتبه (تأثیر) هستند. در اینجا، می‌توان به بالاتر بودن تأثیر راه‌کارهای آموزشی عللی همچون قرار گرفتن در برنامه درسی رسمی و تأثیر بیشتر معلمان به‌عنوان مجریان برنامه درسی رسمی و فراگیر بودن این راه‌کارها برای دانش‌آموزان به عنوان مقاصد برنامه درسی اشاره نمود.

به منظور عملیاتی کردن یافته‌ها، پیشنهاد می‌شود: راه‌کارهای چهارگانه آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و هنری توسط برنامه‌ریزان درسی دوره متوسطه استفاده شود تا هنگام مهندسی برنامه، شامل طراحی، تدوین و تنظیم برنامه درسی و سایر مراحل، مثل اجرا و ارزشیابی توسط گروه برنامه‌ریزی از مرکز تا معلم لحاظ شود. همچنین مطلوب بجاست زمینه‌های لازم برای بررسی و بازنگری محتوای کتاب‌های درسی فراهم شود تا دست‌اندرکاران تألیف کتاب‌های درسی با مرور نتایج حاصل از راه‌کارهای معرفی گردیده در بازنگری‌های پیوسته برنامه‌های درسی به اصلاح، ترمیم و تکمیل محتوای کتاب‌های درسی متوسطه بپردازند.

- بهالگردی، بهاره و همکاران، ۱۳۸۷، «*تأملی در میزان استفاده از ظرفیت درس زبان و ادبیات فارسی (دوره متوسطه) در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت*»، در: مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت، فرصت‌ها و چالش‌ها در حوزه‌های فرهنگ، اقتصاد و سیاست، مازندران، دانشگاه مازندران.
- جان فشان، کامران و مهین حسینی، ۱۳۸۹، «*ماهیت و چیستی ایثار و شهادت و ارتباط آن با توسعه کشور*»، در: مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، کرمانشاه، دانشگاه رازی.
- جعفری‌هرندی، رضا و علی یزدخواستی، ۱۳۹۳، «*تحلیل میزان توجه به مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره آموزش عمومی*»، *تربیت اسلامی*، دوره نهم، ش ۱۸، ص ۷۱-۹۳.
- چراغی، نسرین و مریم اسلام‌پناه، ۱۳۸۹، «*تأثیر فرهنگ ایثار و شهادت در گسترش اخلاق و معنویت در جامعه*»، در: مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، کرمانشاه، دانشگاه رازی.
- حسن‌زاده، رمضان، ۱۳۸۲، «*نقش و کارکرد نهادهای آموزشی در انتقال ارزش‌های اجتماعی- فرهنگی*»، *نوآوری‌های آموزشی*، دوره دوم، ش ۴، ص ۶۴-۷۴.
- رستمی، زهرا و نصرالله عرفانی، ۱۳۸۹، «*راه‌کارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه دانشجویان دانشگاه پیام نور مرکز همدان*»، در: مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، کرمانشاه، دانشگاه رازی.
- رعنایی‌پور، مجید، ۱۳۸۵، «*پاسداری از فرهنگ ایثار و شهادت در حوزه آموزش و پرورش*»، در: چکیده مقالات نخستین همایش علمی فرهنگ ایثار و شهادت، شیراز، دانشگاه شیراز.
- سعیدمنش، نصرت‌الله و فروزان الهی، ۱۳۸۹، «*آثار و پیامدهای فرهنگی ایثار و شهادت در مقابل تهاجم فرهنگی*»، در: مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، کرمانشاه، دانشگاه رازی.
- سواری، کریم، ۱۳۸۸، «*بررسی عوامل تأثیرگذار ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه*»، در: مجموعه مقالات ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه.
- شهرکی‌پور، حسن، ۱۳۹۲، «*بررسی محتوای کتب درسی دوره راهنمایی تحصیلی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت*»، *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، دوره دهم، ش ۱۰، ص ۹۷-۱۰۸.
- صالحی عمران، ابراهیم و همکاران، ۱۳۸۶، «*بررسی میزان تحقق هدف اجتماعی ایثارگری در آموزش و پرورش دوره متوسطه (مطالعه موردی: دانش‌آموزان و دبیران متوسطه نظری)*»، در: مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، مازندران، دانشگاه مازندران.
- عشقی مطلق، معصومه، ۱۳۸۰، «*عوامل مؤثر بر ترویج فرهنگ شهادت*»، پایان‌نامه کارشناسی، مشهد، دانشگاه فردوسی.
- قدرتی، زهرا، ۱۳۸۵، «*راه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در میان جوانان*»، *خبرنامه ایثار و شهادت*، اول مهر.

- کمالی کارسالاری، نعمت‌الله، ۱۳۸۶، «*تحلیل محتوای مؤلفه‌های هویت ملی در کتب دوره آموزشی راهنمایی*»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مازندران، دانشگاه مازندران.
- مقدم‌زاده، علی، ۱۳۹۳، «*بررسی جایگاه مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در اهداف مصوب دوره متوسطه و راه‌کارهای مؤثر نهادینه‌سازی آن در مدارس از نظر دبیران شهر قم*»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه شاهد.
- هاونگی، حسین، ۱۳۸۹، «*شیوه‌های پرورش فرهنگ شهادت در نظام تعلیم و تربیت*»، در: مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، کرمانشاه، دانشگاه رازی.

Eisner, E, W, ۲۰۰۲, *The educational imagination: on the desing and evaluation of school programs*, New York, Macmillan.

Giroux, H, A, ۱۹۹۲, *The emancipation of teaching*, Boston, Allyn and Bacon.

Midgley, C, & Anderman, E, L, ۲۰۰۳, Differences between elementary and middle school teachers and students, *Journal of Early Adolescence*, v. ۱۵, N ۱, p. ۹۰-۱۱۳.

Niemi, H.G, & Junn, J, ۱۹۹۳, *Civic Sources and Political Knowledge of School, Seniors, Paper Presented at The Annual Meeting Of American Political Science Association*, Washington, DC, September ۲.

Ryba, R, ۱۹۹۷, *Education, Democracy and Development: An International Perspective*, London, Springer Science & Business Medi.

Tisdell, E, J, ۲۰۰۳, *Exploring Spirituality and Culture in Adult and Higher Education*, San Francisco, Jossey – Bass.